

Η ΕΠΙΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΟΙΚΙΩΝ

Δήμητρα Ανδριανού

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας

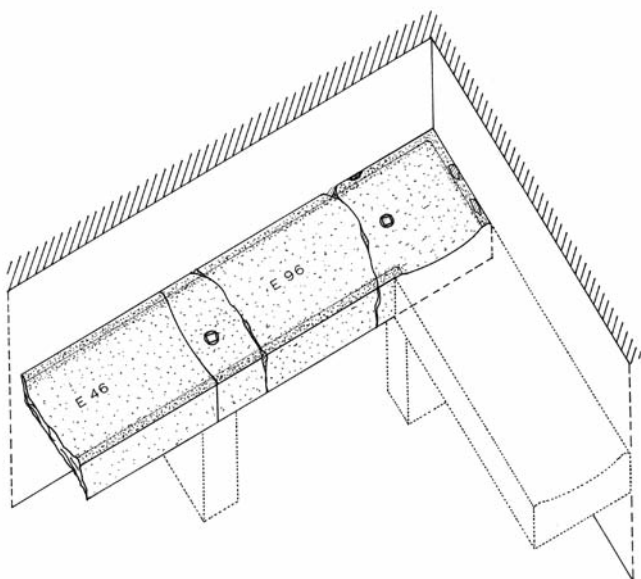
Τις τελευταίες δεκαετίες έχει συντελεστεί σημαντική πρόοδος στη μελέτη της πολεοδομίας, της οικιστικής και της κατοικίας. Το ενδιαφέρον των μελετητών έχει επικεντρωθεί σε θέματα οικιστικής οργάνωσης, αρχιτεκτονικής της κατοικίας αλλά και καθημερινής ζωής μέσα στην οικία. Νέα ερωτήματα και προτάσεις ερμηνείας έχουν πυροδοτήσει μια ενδιαφέρουσα συζήτηση που εξελίσσεται σε πολλούς τομείς. Παράλληλα, θέματα που αφορούν την κοινωνική διάσταση της κατοικίας, όπως ο διαχωρισμός του ρόλου, των δραστηριοτήτων και του «προσωπικού χώρου» των ανδρών και των γυναικών μέσα στο σπίτι, έχουν γίνει αφορμή για πολλές συζητήσεις, κυρίως μέσα από τη μελέτη των λογοτεχνικών κειμένων του 5ου αιώνα.

Ωστόσο, άλλα συστατικά στοιχεία των κατοικιών, όπως η επίπλωσή τους, έχουν έως τώρα μελετηθεί μόνο από εικονογραφική άποψη. Η συστηματική καταγραφή και μελέτη των υλικών καταλοίπων των αρχαίων επίπλων στο χώρο, παρά τον περιορισμένο αριθμό τους, αποτελεί επιτακτική ανάγκη: επιτρέπει νέες προσεγγίσεις και υπόσχεται ενδιαφέρουσες ανακαλύψεις στην έρευνα της αρχαίας κατοικίας.

Η ανασκαφή κατοικιών τις τελευταίες δεκαετίες, κυρίως στη βόρεια Ελλάδα, έχει φωτίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις αρχιτεκτονικές επιλογές των Ελλήνων στην κλασική και την ελληνιστική περίοδο. Οι οικίες αυτές δεν βρέθηκαν φυσικά χωρίς περιεχόμενο. Ωστόσο, τα έπιπλα που συνήθως έρχονται στο φως δεν είναι, όπως θα ήταν αναμενόμενο, καθίσματα, τραπέζια ή κλίνες, αλλά κιβωτίδια διαφόρων μεγεθών, εντοιχισμένα θρανία και ράφια. Εδώ λοιπόν τίθεται ένα σημαντικό ζήτημα μεθοδολογίας: η εύλογη ερώτηση, πού κοιμούνταν και πού έτρωγαν οι αρχαίοι της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής Ελλάδας, πρέπει να απαντηθεί, έστω και αν τα ευρήματά μας είναι πενιχρά ή σχεδόν ανύπαρκτα λόγω των φθαρτών υλικών από τα οποία κατασκευάζονταν. Στο σημείο αυτό δεν καταφεύγουμε σε πηγές από το χώρο

1. Πήλινος πίνακας από τους Επιζεφύριους Λοκρούς στην Κάτω Ιταλία (Museo Nazionale Archeologico di Taranto, αρ. ευρ. IG 8332).

2. Σχεδιαστική αποκατάσταση θρανίου από την Οικία των Σφραγισμάτων στη Δήλο (EfA).

της κατοικίας, αλλά σε ευρήματα τάφων και ιερών για να απαντήσουμε σε ερωτήματα όπως αν διέθεταν κλίνες οι κατοικίες ή πώς στηρίζονταν τα τραπέζια. Η ποικιλία των ταφικών επίπλων που περιείχαν οι τάφοι σε συνδυασμό με την εικονογραφία (αγγεία αλλά και ταφική ζωγραφική) έρχονται αρωγοί στην ανασύνθεση των επίπλων της αρχαιότητας. Όπως συμβαίνει συχνά

4. Το εσωτερικό του μακεδονικού «Τάφου των Ερώτων» της Ερέτριας στα τέλη του 19ου αι. (1894), με τον ένα από τους δύο θρόνους και τις δύο ταφικές κλίνες.

3. Αναπαράσταση του ασημένιου δίφρου που βρέθηκε σε τάφο της Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης (Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, ΜΘ 7440).

με τα αρχαιολογικά δεδομένα, επειδή τα υλικά κατάλοιπα επίπλων από τις κατοικίες δεν αρκούν για να σχηματίσουμε μία πλήρη εικόνα, συμπληρώνουμε τα κενά κατά το δυνατόν συνδυάζοντας ευρήματα από διαφορετικούς γεωγραφικά ανασκαφικούς χώρους, φιλολογικές πηγές και εικονογραφία. Από την άλλη, ορισμένα είδη επίπλων, όπως για παράδειγμα οι μαρμά-

5. Ο θρόνος του μακεδονικού τάφου II του «Τύμβου Μπέλλα» στη Βεργίνα, αρχές 3ου αι. π.Χ.

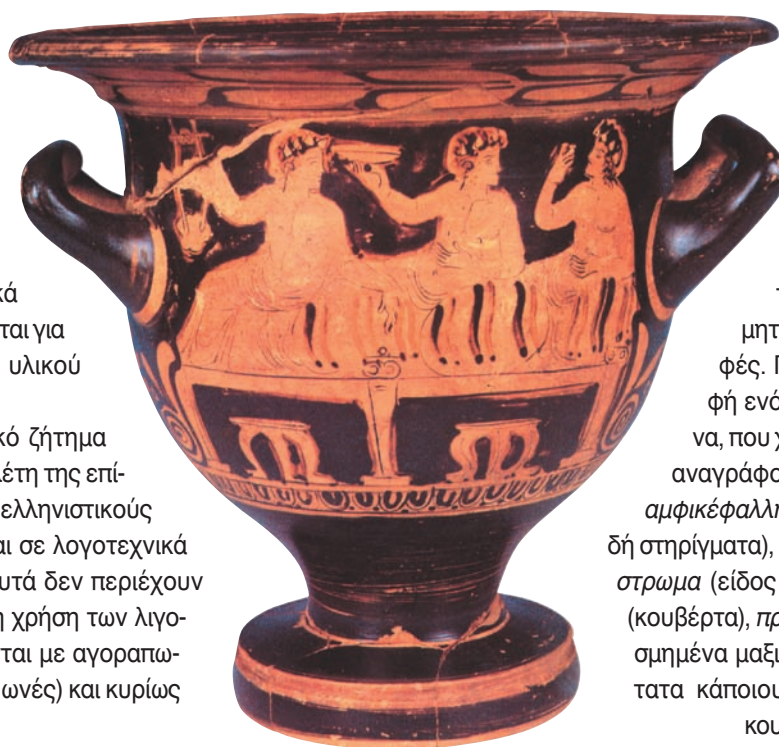
ρινες κλίνες και οι θρόνοι, δεν έχουν μέχρι στιγμής αποκαλυφθεί σε κατοικίες παρά μόνο σε τάφους. Η χρήση λοιπόν των μεγαλοπρεπών μακεδονικών τάφων με τους θαλάμους που θυμίζουν δωμάτια σπιτιού (χωρίς αναγκαστικά να τα αντιγράφουν) προσφέρονται για τη συλλογή και τη μελέτη του υλικού μας.

Ένα δεύτερο μεθοδολογικό ζήτημα είναι η χρήση των πηγών. Η μελέτη της επιπλοκής των οικιών κατά τους ελληνιστικούς χρόνους δεν αντικατοπτρίζεται σε λογοτεχνικά κείμενα της εποχής, μια και αυτά δεν περιέχουν σχετικές μαρτυρίες. Ωστόσο, η χρήση των λιγοστών επιγραφών που σχετίζονται με αγοραπωλησίες ακινήτων (οι λεγόμενες *ωνές*) και κυρίως η χρήση επιγραφών που αναφέρονται στην περιουσία των ιερών (όπου καταγραφόταν με κάθε λεπτομέρεια τι υπήρχε μέσα στο ιερό και συχνά ποιος το είχε αφιερώσει) μπορούν να μας δώσουν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται για τα έπιπλα, τα είδη των επίπλων που ήταν άξια αφιερώματος ή τα υλικά κατασκευής τους. Οι ιερές επιγραφές είναι πολύτιμες, αλλά αφορούν ένα χώρο διαφορετικό από το χώρο της κατοικίας (για παράδειγμα, οι χρυσές και αργυρές κλίνες που αναγράφονται κατά κόρον σε ιερές επιγραφές δεν ήταν φυσικά συνήθεις και στον καθημερινό βίο των αρχαίων). Μέσα στο ιερό τα έπιπλα, προϊόν αφιερωμάτων, χρησιμοποιούνταν κατά τα ιερά δείπνα προς τιμήν του λατρευόμενου θεού. Όπως σύμφωνα με την ορθόδοξη παράδοση οι

άγιοι τιμώνται με γιορτές και πανηγύρεις, στην αρχαιότητα σε συγκεκριμένες εορτές και επετείους δίνονταν πλουσιότατα γεύματα προς τιμήν του θεού με καλεσμένους ιερείς αλλά και πιστούς. Τέτοιες συνάξεις απαιτούσαν, όπως είναι φυσικό, την ανάλογη οικοσκευή: τραπέζια, καθίσματα, κυλικεία για τη φύλαξη αγγείων, κιβώτια

7. Τα δύο μισά μήτρας για τη χύτευση ποδιού χάλκινου ανακλίντρου (αρ. ευρ. Β 18619, Β 18620) από τη Νησίδα των Χαλκών και πόδι ανακλίντρου (αρ. ευρ. Β 18274, 1986) από την Οικία των Σφραγισμάτων στη Δήλο.

6. Ερυθρόμορφος κρατήρας από το βόρειο νεκροταφείο της Πύδνας με παράσταση συμποσίου, 4ος αι. π.Χ.

για την αποθήκευση και τη μεταφορά αγγείων και υφασμάτων, μαξιλαριών, κ.λπ. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι μία από τις πιο σπάνιες ομάδες ευρημάτων, τα υφάσματα, έχουν την τιμητική τους σε τέτοιες επιγραφές. Για παράδειγμα, σε επιγραφή ενός ηρώου ή ναού στην Αθήνα, που χρονολογείται το 328/7 π.Χ., αναγράφονται μεταξύ άλλων: *κλίνη αμφικέφαλλη* (με δύο «κεφάλια», δηλαδή στηρίγματα), *κνέφαλλον* (μαξιλάρι), *περίστρωμα* (είδος στρώματος), *δάπης καρτή* (κουβέρτα), *προσκεφάλαια ποικίλα* (διακοσμημένα μαξιλάρια), *σιμδῶμ[...]* (πιθανότατα κάποιου είδους σεντόνι ή λεπτή κουρτίνα που θα διαχωρίζε τους χώρους του συμποσίου).¹

Οι φιλολογικές πηγές που κατά κάποιον τρόπο συμπλη-

ρώνουν τη μαρτυρία των επιγραφών χωρίζονται στα δικανικά κείμενα (όπου γίνεται συχνά μνεία για την κατασχεμένη περιουσία του εναγόμενου) και σε κείμενα που αποτελούν συμπλήματα αρχαιότερων κειμένων και εμφανίζονται κατά τη ρωμαϊκή εποχή. Εδώ αξίζει να σταθούμε για λίγο, γιατί τα φιλολογικά κατάλοιπα της κυρίως κλασικής και της ρωμαϊκής εποχής αφήνουν ένα τεράστιο κενό στους ελληνιστικούς χρόνους. Η απουσία σύγχρονων πηγών για τη μελέτη της ελληνιστικής κατοικίας δυσχεραίνει το έργο των μελετητών, οι οποίοι συχνά δανείζονται επιλεκτικά κείμενα πρωιμότερων ή υστερότερων εποχών. Τα κλασικά δικανικά κείμενα αναφέρονται συχνά στην περιουσία, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιούν τα επιμέρους συστατικά της. Από ό,τι είναι γνωστό, η ακίνητη περιουσία υποθηκεύεται και η κινητή περιουσία μπαίνει ενέχυρο.² Υπάρχουν και μαρτυρίες κατηγορουμένων που άδειαζαν την οικία από κινητά ευρήματα για να γλιτώσουν τουλάχιστον ό,τι μπορούσαν να μεταφέρουν πριν από την υποθήκευση.³ Σε μία περίπτωση μάλιστα ίσως να έχουμε την κληρονομική μεταβίβαση επίπλων και στρωσιδίων.⁴

Εκτός των δικανικών κειμένων πληροφορίες για την αξία και την τύχη των επίπλων αντλούμε και από την κωμική ποίηση του 4ου αι. π.Χ. Σε ένα χωρίο του Μενάνδρου (στο έργο *Δύσκολος*) ο Κνέμων ζητά από τον πλούσιο Γέτα να του δανείσει μαγειρικά σκεύη, επτά τρίποδες, δώδεκα τραπέζια, χάλκινο κρατευτή, εννέα χαλιά και μία κουρτίνα για το δείπνο του.⁵ Αρκετοί γνωρίζουν ίσως το έργο του Δειπνοσοφιστή Αθηναίου του 2ου αι. μ.Χ., όπου ο συγγραφέας συγκεντρώνει απόψεις κλασικών φιλοσόφων και άλλων για θέματα πολυτέλειας και τρυφής.

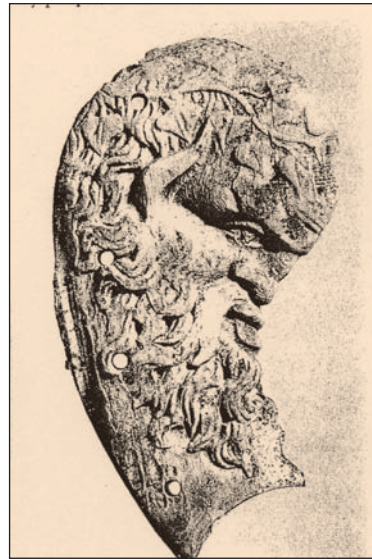

8. Χάλκινα fulcra από την Πέλλα.

Εκεί βρίσκουμε διάσπαρτα χωρία όλων των εποχών, τα οποία όμως αναφέρονται αποκλειστικά σε πολυτελή και όχι σε καθημερινά έπιπλα.

Τέλος, η εικονογραφία της κλασικής εποχής δεν είναι απόλυτο τεκμήριο για ό,τι υπήρχε στο σπίτι. Οι παραστάσεις της κλασικής περιόδου (εικ. 1) που εικονίζουν κατά την επικρατούσα άποψη εσωτερικά οικιών δεν είναι καλός σύμβουλος στην αποκατάσταση της εικόνας των επίπλων, αφενός διότι ανήκουν σε μία συγκεκριμένη περίοδο (η ελληνιστική εποχή δεν έχει διασώσει ανάλογες σκηνές) και αφετέρου διότι η απεικόνιση μπορεί να αφορά ένα σύνολο εικόνων και όχι αναγκαστικά μία φωτογραφική απόδοση ενός εσωτερικού. Για το λόγο αυτό, στην προσπάθειά μου να διαγνώσω διαφορετικούς τύπους τραπεζιών, κλινών ή κιβωτιδίων, έχω επικεντρωθεί κυρίως στο λεξιλόγιο των επιγραφών και όχι στις απεικονίσεις. Βέβαια και εκεί, ο πλούτος των λέξεων που καταγράφονται, παραδείγματος χάριν, για τα κιβωτίδια δεν σημαίνει αναγκαστικά και τον αντίστοιχο πλούτο σε τύπους κιβωτιδίων. Πολλές διαφορετικές λέξεις πιθανότατα χρησιμοποιούνταν για την περιγραφή ενός τύπου επίπλου.

Τα κατάλοιπα λοιπόν των επίπλων της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής εποχής, που έχουν αποκαλυφθεί κατά τις ανα-

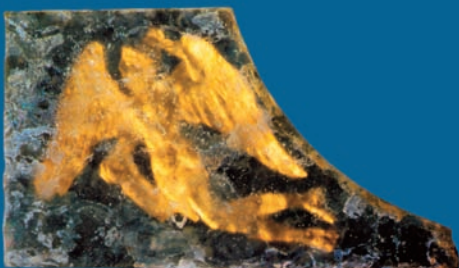
9. Ελεφάντινο διακοσμητικό fulcrum από την Αρχαία Αγορά των Αθηνών.

σκαφές, αποτελούν την πιο σαφή απόδειξη για την ύπαρξη επίπλων και την τυπολογία τους και μπορούν να κατανεμηθούν σε καθίσματα, κλίνες, τραπεζία, κιβωτίδια διαφόρων μεγεθών, κυλικεία και ράφια. Αυτά συχνά συνοδεύονταν, για λόγους άνεσης, από στρωσίδια, όπως μαξιλάρια, κουρτίνες, χαλιά.

Καθίσματα

Τα αμιγώς οικιστικά κατάλοιπα καθισμάτων προέρχονται από τις ανα-

σκαφές της Δήλου, όπου έχουν αποκαλυφθεί μαρμάρινα, αδιακόσμητα θρανία (για κάθισμα ή και για την τοποθέτηση αντικειμένων αντί τραπεζιών) στη Νησίδα των Χαλκών, στην Οικία των Σφραγισμάτων (εικ. 2) και στην Οικία της Λίμνης, οικίες που χρονολογούνται στον 2ο αι. π.Χ.⁶ Αντίθετα, μία σχετική ποικιλία καθισμάτων προέρχεται από ταφικά σύνολα, όπως για παράδειγμα οι σιδερένιοι και χάλκινοι δίσκοι (τα σκαμνιά χωρίς πλάτη) που αποκαλύφθηκαν σε μία σειρά ρωμαϊκών τάφων της Θράκης.⁷ Ένας προάγγελος των ρωμαϊκών δίσκων είναι και ο *αργυρόπους δίσκος* που ανακαλύφθηκε σε τάφο της Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης (εικ. 3) και χρονολογείται τον 4ο αι. π.Χ.⁸ Χτιστοί δίσκοι έχουν βρεθεί σε τάφους του Αγίου Αθανασίου στη Μακεδονία⁹ και στην ανατολική Θράκη.¹⁰ Αξιόλογοι είναι φυσικά οι θρόνοι των μακεδονικών τάφων της Βεργίνας¹¹ και της Ερέτριας¹² (εικ. 4) του 4ου και 3ου αι. π.Χ., οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με βασιλείς ή αφηρωισμένους νεκρούς. Ιδιαίτερα οι θρόνοι των μακεδονικών τάφων της Βεργίνας έχουν διασώσει ξεχωριστή ζωγραφική διακόσμηση: ο θρόνος του τάφου της Ευρυδικής απεικονίζει στο ερεισίνωτο την αρπαγή της Περσεφόνης από τον Πλούτωνα, ενώ ο θρόνος του τάφου II στο κτήμα Μπέλλα (εικ. 5) φέρει αντί πλάτης ζωγραφική μίμηση αυτής με

10. Χρυσά διακοσμητικά ένθετα από την κλίνη του προθαλάμου του Τάφου του Φιλίππου στη Βεργίνα.

11. Οι μαρμάρινες κλίνες του μακεδονικού τάφου της Ποτίδαιας είχαν πλούσιο ζωγραφικό διάκοσμο, τέλη 4ου αι. π.Χ. (Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης).

διάχωρα, πάνω στον τοίχο που ακουμπά ο θρόνος.¹³ Δυστυχώς κανένα από τα παλάτια της Βεργίνας ή της Πέλλας δεν διέσωσε κατάλοιπα θρόνων.

Κλίνες

Αν και κανείς θα περίμενε τα κατάλοιπα κλινών από τις οικίες να αποτελούν την πλειονότητα του ανασκαφικού υλικού, και εδώ η χρήση φθαρτών υλικών (άχυρα, καλάμια, ξύλο) που δεν διατηρούνται στο κλίμα της Ελλάδας, μας αφήνει με λιγοστά σχετικά ευρήματα προερχόμενα από κατοικίες (π.χ. πόδια κλινών ή άλλα τμήματα) (εικ. 7), όταν αυτά είναι από πιο ανθεκτικό υλικό (συνήθως χαλκό), και με μία αξιόλογη συλλογή πυρολιθικών ή μαρμαρίνων κλινών από τάφους της Μακεδονίας. Φυσικά αυτή η εικόνα των σωζόμενων σήμερα κλινών είναι αποσπασματική, μια και γνωρίζουμε ότι το ξύλο χρησιμοποιείται ευρέως στην αρχαία Ελλάδα (και πόσο μάλλον στη Μακεδονία, όπου υπάρχουν αποθέματα). Παιδικά λίκνα, για παράδειγμα, που δεν περιλαμβάνον-

ται στα ανασκαφικά ευρήματα, θα ήταν κατά πάσα πιθανότητα ξύλινα ή καλαμένα. Οι επιγραφές μαρτυρούν κλίνες κατασκευασμένες από σανίδες (κλίναι σανιδωταί).¹⁴

Όσο αφορά τη χρήση των κλινών, καταρχήν πρέπει να σημειωθεί ότι χρησιμοποιούνταν στην αρχαιότητα για κατάκλιση αλλά και κατά τη διάρκεια δείπνων, αντί καθισμάτων. Είναι γνωστές οι απεικονίσεις δείπνων της αρχαιότητας όπου οι συνδαι-

12. Τράπεζα από την Οικία του Ερμή στη Δήλο (ΕfA).

13. Μαρμαρίνη λάρνακα από τον μακεδονικό τάφο Β΄ της Πέλλας.

τυμόνες ξαπλωμένοι σε κλίνες απολαμβάνουν το δείπνο από τραπέζια που βρίσκονται μπροστά τους (εικ. 6).

Η ευρεία χρήση κλινών μαρτυρείται από την ποικιλία όρων που συναντάμε στα αρχαία κείμενα από την εποχή του Ομήρου: *κλίνη*, *κλινίδιον*, *κλιντήρ*, *κλινίς*, *σκίμπους*, *κράββατος*, *χάμευνα*, *ασκάντης*, *σιβάδας εξ ύλης*, *ημίκλινον*.¹⁵ Υπάρχει μαρτυρία και για κλίνες με *υπόσπαστα τραπέζια*, δηλαδή κλίνες με συρταρωτά τραπέζια που βγαίνουν ανάλογα με τη χρήση. Οι

14. Τράπεζα από την Οικία των Ψηφιδωτών στην Ερέτρια.

πηγές μαρτυρούν αρκετή πολυτέλεια μοιρασμένη σε αυτή την κατηγορία επίπλων, μια και αναφέρονται *αργυρόποδες κλίνες*, *επάργυρες κλίνες*, *κλίναι χρυσαί σφιγγόποδες*.¹⁶ Επίσης γεωγραφικοί προσδιορισμοί όπως χιακές, μιλησιακές ή σικελικές κλίνες δεν λείπουν, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει αναγκαστικά ότι οι γεωγραφικοί όροι προσδιορίζουν τον τόπο παραγωγής των κλινών.

Οι κλίνες είναι η μοναδική κατηγορία επίπλων για την οποία διασώζονται μέσω του Πλάτωνα όροι για τους κατασκευαστές τους: *κλινοποιοί*, *κλινουργοί*, *κλινοπηγοί*, *τέκτονες*.¹⁷ Η διαφορετική ορολογία δεν σημαίνει και εξειδίκευση σε διαφορετικά είδη ή τεχνотροπίες, κάτι που βεβαίως δεν αποκλείεται, αν και δεν μαρτυρείται.

Η ανασκαφική έρευνα στη Δήλο έχει για άλλη μία φορά να δείξει κατάλοιπα κλινών από κατοικίες, και συγκεκριμένα ποδιών κλινών από χαλκό τα οποία βρέθηκαν στην Οικία των Σφραγισμάτων, δωμάτιο Ξ, πιθανότατα από τον άνω όροφο,¹⁸ και στην Οικία του Ξίφους.¹⁹ Τρία χάλκινα *fulcra* (τα στηρίγματα σε σχήμα S στα οποία κατέληγαν οι πλευρές των κλινών) βρέθηκαν στον Σκαρδανά και χρονολογούνται στον 1ο αι. π.Χ.²⁰ Το στέλεχος αυτό των κλινών και τα μεταλλικά επίθετα πόδια αποκαλύπτονται συχνά στις ανασκαφικές έρευνες. Παρόμοια χάλκινα *fulcra* βρέθηκαν στην Πέλλα και τοποθετούνται μεταξύ του 3ου και του 1ου αι. π.Χ. (εικ. 8). Δύο από τα τρία *fulcra* της Πέλλας βρέθηκαν σε κατοικίες,²¹ ενώ το τρίτο σε χώρο ιερού που πρέπει να χρησίμευε ως εστιατόριο.²² Η ελεφάντινη διακόσμηση ενός ακόμη στηρίγματος βρέθηκε στην Αρχαία Αγορά της Αθή-

15. Ελεφάντινη διακόσμηση ξύλινου κιβωτιδίου από την Καλλίπολη της Αιτωλίας. Πρόταση αποκατάστασης.

16. Πρόταση αποκατάστασης κυλικείου στο Μουσείο της Δήλου.

νας, απεικονίζει προτομή Σειληνού και χρονολογείται στον 2ο αι. π.Χ.²³ (εικ. 9).

Οι ταφικές κλίνες είναι συντριπτικά περισσότερες σε αριθμό και έχουν μελετηθεί διεξοδικά από τον Κώστα Σισμανίδη (1997). Νέα ευρήματα έρχονται διαρκώς στο φως εμπλουτίζοντας την εικόνα των ταφικών επίπλων. Μαρμάρινες ή πώρινες κλίνες ανευρίσκονται σε μνημειακούς θαλαμοειδείς τάφους (όπως οι μακεδονικοί), ενώ ξύλινες κλίνες έχουν βρεθεί σε μικρότερων διαστάσεων τάφους (όπως λακκοειδείς και κιβωτιόσχημους). Αυτό που συχνά σώζεται από τις φθαρτές ξύλινες κλίνες είναι η διακόσμησή τους.²⁴

Πέρα από την τυπολογία των κλινών ενδιαφέρον παρουσιάζει η τοποθέτησή τους μέσα στον τάφο: οι κλίνες τοποθε-

τούνται ώστε να σχηματίζουν Γ ή σε παράλληλη διάταξη που θυμίζει τη μοντέρνα τοποθέτηση των κλινών σε υπνοδωμάτια αν είναι μόνο δύο, ή σε Π αν είναι τρεις. Κάθε κλίνη προορίζεται συνήθως για ένα νεκρό, χωρίς ωστόσο να λείπουν και οι περιπτώσεις που η χρήση τους ήταν για την τοποθέτηση κτερισμάτων και όχι για την εναπόθεση του νεκρού σώματος ή των υπολοίπων της καύσης. Οι συνήθεις διαστάσεις των κλινών ήταν 2x1x1 μ. Συχνά χρησιμοποιούνται υποπόδια για να διευκολύνουν την πρόσβαση ή για λόγους υγιεινής. Σε μία περίπτωση, στον τάφο Ι του Δίου, το πλάτος της κλίνης είναι αρκετό για δύο άτομα.²⁵ Οι ξύλινες κλίνες, όταν φέρουν διακόσμηση, είναι επίθετη από χρυσό, ασήμι, ελεφαντοστό ή γυαλί. Συχνά οι οριζόντιες τάβλες και το μέτωπο των ποδιών διακοσμούνται με ζωφόρους διαφόρων παραστάσεων (με αξιολογότερο παράδειγμα τις κλίνες του λεγόμενου Τάφου του Φιλίππου) (εικ. 10). Οι λίθινες κλίνες, όταν φέρουν διακόσμηση, είναι συνήθως γραπτή (εικ. 11).

Τραπεζία

Στις φιλολογικές πηγές η τράπεζα είναι κυρίως *τρίπους* (με τρία πόδια) ή *τετράπους* (με τέσσερα). Συχνά αναφέρονται τράπεζες ξύλινες, ελεφάντινες, ή διακοσμημέ-

νες με χρυσό, ασήμι, χαλκό. Πολλές φορές οι διαστάσεις τους είναι μικρές ώστε να χωρούν κάτω από μία κλίνη για τα συμπόσια. Υπάρχει μαρτυρία για τη θέση του *τραπεζοποιού* στα συμπόσια, του ατόμου του επιφορτισμένου με τη φροντίδα της καλής και ομαλής διεξαγωγής του συμποσίου. Σε άλλες πηγές, ο *τραπεζοποιός* είναι ο υπηρέτης που ασχολείται με το πλύσιμο των πιάτων, την προετοιμασία του φωτισμού με λύχνους, κ.λπ., αλλά και ο κατασκευαστής τραπεζιών.

Το ανασκαφικό υλικό τραπεζιών είναι αξιόλογο, κυρίως από τις οικίες της Δήλου. Ένα καλά διατηρημένο και μελετημένο δείγμα υπάρχει στον προαύλιο χώρο της Οικίας του Ερμή και χρονολογείται στο 200-180 π.Χ.²⁶ (εικ. 12). Στην Μακεδονία ένα αξιόλογο παράδειγμα από οικία έχει βρεθεί στην Πέλλα.²⁷ Στην

Ερέτρια μία μαρμάρινη τράπεζα αποκαλύφθηκε στην Οικία των Ψηφιδωτών και χρονολογείται πριν από το 270 π.Χ.²⁸ (εικ. 14). Και στην κατηγορία αυτή των επίπλων τα θρανία παίζουν το ρόλο τραπεζιών, όχι για γεύματα, αλλά για την τοποθέτηση αντικειμένων (για παράδειγμα, τα θρανία στις ελληνιστικές οικίες της Φλώρινας και στο σπίτι IB της Ερέτριας).²⁹ Τέτοια θρανία απαντούν συχνά στους τάφους και χρησιμεύουν για την εναπόθεση προσφορών.

Κιβώτια διαφόρων μεγεθών

Η ποικιλία των μεγεθών των κιβωτιδίων είναι μεγάλη και η χρήση τους ποικίλλει. Κιβώτια χρησιμοποιήθηκαν στην αρχαιότητα για την αποθήκευση κοσμημάτων και χρημάτων αλλά και υφασμάτων και βιβλίων. Τα υφάσματα μάλιστα αρωματίζονταν από *κιτρία* (κίτρα) μέσα στα κιβώτια, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Αριστοφάνη.³⁰ Κιβώτια στους τάφους (οι λεγόμενες *λάρνακες*) χρησιμοποιήθηκαν για τη φύλαξη της τέφρας του νεκρού, γνωστά στη Μακεδονία. Συχνά οι ταφικές λάρνακες βρίσκονται

17. Ζωγραφική απεικόνιση κυλικείου στη ζωφόρο του μακεδονικού τάφου του Αγίου Αθανασίου.

μέσα σε μεγαλύτερες μαρμάρινες θήκες, όπως αυτή που αποκαλύφθηκε στον Β' μακεδονικό τάφο της Πέλλας (εικ. 13). Μεγαλύτερων διαστάσεων κιβώτια χρησιμοποιήθηκαν για την τοποθέτηση και τη φύλαξη οικιακών ειδών, κάτι σαν τους σημερινούς μπουφέδες ή τις ντουλάπες. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι χάλκινες και σιδερένιες κλειδαριές (οι *γίγγλυμοι* ή *γιγ-*

18. Η θέση ενός κυλικείου στην Οικία των Σφραγισμάτων της Δήλου.

γλυμολή με τις οποίες έκλειναν κάποια κιβωτίδια, που πιθανότατα προορίζονταν για πολύτιμα υλικά.

Οι αρχαίοι όροι, όπως αυτοί αντλούνται από τις φιλολογικές πηγές και τις επιγραφές, είναι ποικίλοι: *κιβωτός, κιβώτιον, χηλός, φωριαμός, κίστη, ζύγαστρον, σορός, θήκη, αντίπηξ, κοίτη, καλπίς*. Οι κατασκευαστές τέτοιων ειδών είναι γνωστοί με τον όρο *κιβωτοποιοί*.

Το αρχαιολογικό υλικό από τις ανασκαφές διέσωσε και εδώ κυρίως την επένδυση των κιβωτιδίων από χρυσό, ασήμι, ελεφαντόδοτο και όχι τον ξύλινο, φθαρτό σκελετό τους.³¹ Ένα αξιόλογο παράδειγμα ξύλινου κιβωτιδίου με ελεφάντινη διακόσμηση βρέθηκε στην Καλλίπολη (Αιτωλία) στην οικία ενός αρχειοφύλακα³² (εικ. 15). Η διακόσμηση απεικονίζει την Αριάδνη, τον Διόνυσσο, ένα Σάτυρο, τη Γοργώ με φίδια και διάσπαρτες γυναικείες και φυτικές παραστάσεις. Στη ρωμαϊκή περίοδο απαντούν συχνά τα λεγόμενα ιατρικά κιβωτίδια με ειδικές θήκες για την τοποθέτηση ιατρικών εργαλείων.

Κυλικείον, εγγυθήκη

Μία ιδιαίτερη κατηγορία επίπλου και αρκετά σπάνια είναι το *κυλικείο* ή *εγγυθήκη*, ένα είδος ανοικτού μπουφέ όπου τοποθετούνταν αγγεία (όχι μόνο κύλικες, αν και το όνομα προέρχεται από την τοποθέτηση κυλίκων) (εικ. 16). Ο Αθηναίος χρησιμοποιεί και τους δύο όρους για το έπιπλο αυτό και μάλιστα παραδίδει ότι εκεί φυλάσσονταν ιδιαίτερα πολύτιμα αγγεία, χρυσά ή αργυρά. Κυλικεία έχουν εντοπιστεί ή υποθεθεί στην Όλυνθο, τη Δήλο, τη Θεσσαλονίκη και τους Αλιείς.³³ Αυτό που συνήθως σώζεται είναι μία κόγχη επιχρισμένη με κονίαμα και μία μεγάλη ποσότητα αγγείων στο σημείο που θα ήταν η ξύλινη πιθανότατα κατασκευή (εικ. 18). Κυλικεία με θύρες (πιθανότατα οι *κιβωτοί θυριδωτοί* των επιγραφών) υπήρχαν στην αρχαιότητα, αλλά δεν έχουν σωθεί στην Ελλάδα, αντίθετα με την Ιταλία (Ηράκλειο) όπου κυλικεία με θύρες όπου τοποθετούνταν καθημερινά, οικιακά αντικείμενα έχουν βρεθεί σε οικίες. Εξαιρετική είναι η ζωγραφική απεικόνιση κυλικείου στον τάφο του Αγίου Αθανασίου όπου παριστάνεται ανοικτό κυλικείο με τρία ράφια (εικ. 17). Ο τάφος χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.

Ράφια

Η παρουσία ραφίων σε οικίες είναι «ορατή» μέσω των καταλοίπων τους, τα οποία δεν είναι πάντα ευανάγνωστα. Τα εκπαιδευμένα αρχαιολογικά μάτια αναζητούν καρφία στον τοίχο, αποτύπωμα του ξύλου του ραφιού στο ασβεστωμένο επίχρισμα του τοίχου ή ένα σωρό αγγείων στη βάση του τοίχου που έχουν

19. Χάλκινοι κρίκοι για παραπετάσματα από τη Δήλο (αρ. ευρ. B 03957, B 18905, B 18904, B 18906, B 03905).

πέσει πιθανότατα από ψηλά. Τέτοια παραδείγματα έχουν διαπιστωθεί στις ελληνοιστικές οικίες της Φλώρινας, στο δωμάτιο 7 της Ερέτριας και στο ιερό του Καναλιού της Πέλλας. Μία πολύ καλύτερη εικόνα έχουμε από την Πομπηία και το Ηράκλειο, όπου το ξύλο έχει διατηρηθεί λόγω των συνθηκών καταστροφής. Και στους ταφικούς θαλάμους, όμως, ράφια στήριζαν κάποια αναθήματα (όπως στον δυτικό τοίχο του τάφου της Περσεφόνης, στη Βεργίνα).

Συμπεράσματα

Η εικόνα του ανασκαφικού υλικού σε συνάρτηση με την αρχιτεκτονική των ύστερων κλασικών και ελληνοιστικών οικιών μαρτυρεί ότι η ποσότητα των επίπλων στις οικίες είναι ανάλογη με το χώρο, την προσφορά ντόπιων υλικών, το κόστος και φυσικά το χρόνο που ξοδεύει κανείς μέσα στο σπίτι. Η ποσότητα των φθαρτών επίπλων δεν μπορεί να προσεγγιστεί αλλά κάποιες υποθέσεις μπορούν να διατυπωθούν: ξύλινα έπιπλα χρησιμοποιούνταν σε περιοχές που το ξύλο αφθονεί (π.χ. Μακεδονία) και πιθανότατα η κατασκευή τους δεν απαιτούσε επαγγελματίες ξυλουργούς ή επιπλοποιούς. Ο κάθε νοικοκύρης θα μπορούσε με απλούς τρόπους να κατασκευάσει ένα τραπέζι ή μία καρέκλα από ξύλο ή ένα κρεβάτι από άχυρα. Το καθημερινό φαγητό δεν απαιτούσε αναγκαστικά έπιπλα, μια και η εικονογραφία έχει διασώσει και δείπνα στο πάτωμα. Αναφορές όπως αυτή του Μενάνδρου δηλώνουν ότι τα έπιπλα που βλέπουμε να απεικονίζονται συχνότατα στα αγγεία υπήρχαν σε οικίες πιο προνομιούχες και δεν αποτελούν τον κανόνα σε όλα τα σπίτια.

Ένα στοιχείο που θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας όταν προσπαθούμε να αποκαταστήσουμε το εσωτερικό των οικιών είναι και το θέμα του χρόνου διαμονής μέσα στο σπίτι. Είναι γεγονός ότι πολλές οικιακές εργασίες λάμβαναν χώρα στην αυλή ή σε εξωτερικό χώρο είτε λόγω του περιορισμένου φωτός μέσα στο σπίτι είτε λόγω της εύκολης μετακίνησης των φθαρτών επί-

πλων. Αν και παράθυρα έχουν βρεθεί στην ελληνιστική Ελλάδα (Παλάτι Βεργίνας, οικίες της ύστερης ελληνιστικής Δήλου, μίμηση παραθύρων στον τάφο των Λευκαδίων, για να αναφέρουμε μερικά παραδείγματα), παράθυρα αρκετά μεγάλα για να φέρουν φως στο σπίτι και να επιτρέπουν εργασίες, όπως η υφαντική, εμφανίζονται μόνο μετά τον 1ο αι. π.Χ. και θεωρούνται ουσιαστικά ρωμαϊκή πρακτική.³⁴ Αυτή η ρευστότητα στην τοποθέτηση των επίπλων στο σπίτι δηλώνει παράλληλα ότι οι χώροι του σπιτιού δεν ήταν αφιερωμένοι σε μία και μόνο συνήθεια. Η πρακτική που βαφτίζει συγκεκριμένους χώρους ως υπνοδωμάτια, κουζίνες, λουτρά, σαλόνια κ.λπ. ανήκει στον 18ο αιώνα και πολύ περισσότερο στη δεκαετία του 1930. Επομένως στην αρχαιότητα θα πρέπει να δούμε την οικία ως χώρο ρευστό, όπου τα πάντα συμβαίνουν ανάλογα με την ώρα της ημέρας, το κλίμα, τη διάθεση των ιδιοκτητών, τις διαστάσεις του δωματίου, τον αριθμό των προσώπων που βρίσκονταν εκείνη τη στιγμή στο σπίτι...

Τη ρευστότητα αυτή στον οικιακό χώρο αξίζει να την προσεγγίσουμε και από τη σκοπιά της ησυχίας και του ιδιωτικού χώρου. Στη σύγχρονη εποχή η ιδιωτικότητα, η ανάγκη απομόνωσης, είναι ένα ζητούμενο στην αρχιτεκτονική διαμόρφωση του σπιτιού. Στην αρχαιότητα κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να απασχολεί. Η πιο απλή διαμόρφωση χώρων με κάποια απομόνωση θα μπορούσε να γίνει με την ανάρτηση υφασμάτων για διαχωρισμό όπου και όποτε αυτό απαιτούνταν. Κρίκοι για την ανάρτηση υφασμάτων έχουν βρεθεί στη Δήλο (εικ. 19) και στην Αγορά των Αθηνών.

Ένα άλλο στοιχείο που αποσαφηνίζεται μέσα από τη συστηματική μελέτη των επίπλων της αρχαιότητας και συγκεκριμένα της ελληνιστικής εποχής σχετίζεται με την κοινωνική θέση των ατόμων. Η χρήση συγκεκριμένων επίπλων δεν παρέμεινε στην κοινωνική θέση του ατόμου που τα χρησιμοποιεί, όπως αυτό φαίνεται να συμβαίνει μέσα από τα ομηρικά έπη (ο βασιλιάς κάθεται σε θρόνο αλλά ο επαίτης σε δίφρο). Στην εποχή που μας ενδιαφέρει εδώ, οι πηγές μαρτυρούν τον Μ. Αλέξανδρο καθισμένο σε (χρυσό) δίφρο και τον Αντίοχο Επιφανή σε (ελεφάντινο) δίφρο κατά τις περιοδείες τους. Αυτό, δηλαδή, που πραγματικά διαφοροποιεί τα έπιπλα από άποψη πολυτέλειας ή χρήσης από ανώτερα στελέχη της κοινωνίας είναι τα υλικά τους.

Τέλος, δεν έχουμε κανένα στοιχείο που να δηλώνει έστω και σιωπηρά έκθεση ή επίδειξη επίπλων σε οικιακό ή άλλο χώρο, όπως αυτή καταγράφεται σε πολύ μεταγενέστερες εποχές. Τα πλουσιοπάροχα δείπνα της ρωμαϊκής εποχής περιλαμβάνουν έπιπλα κατασκευασμένα από πολύτιμα υλικά, αλλά συνήθως η έμφαση του αφηγητή στις πηγές επικεντρώνεται στο δείπνο και όχι στα έπιπλα. Ο Αθηναίος μαρτυρεί ανάλογες συνάξεις στην ελληνιστική Ανατολή, αλλά στον ελληνικό χώρο δεν έχουμε στοιχεία για να υποστηρίξουμε επίδειξη πλούτου μέσα από την επίπλωση της οικίας παρά μόνο μέσα στους τάφους. Ο Καλλίξενος, μιλώντας για τη σκηνή του Πτολεμαίου Φιλάδελ-

φου, αναφέρεται σε μία κλίνη που χρησίμευε για την παράθεση (και πιθανότατα επίδειξη) χρυσών και αργυρών αγγείων, κάτι ανάλογο ίσως με τη χρήση των κλινών στους μακεδονικούς τάφους όταν αυτές δέχονταν αφιερώματα και όχι το σώμα του νεκρού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ *Supplementum Epigraphicum Graecum (SEG) XXVIII* (1978) σ. 53' *SEG XXIX* (1979) σ. 146' Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθήνας, Ανασκαφές Αρχαίας Αγοράς, αρ. ευρ. I 7475' S.I. Rotroff, «An Anonymous Hero in the Athenian Agora», *Hesperia* 47 (1978), σ. 196-209' D.M. Lewis, «An Inventory in the Agora», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 36 (1979), σ. 131-134.

² M.I. Finley, *Studies in Land and Credit in Ancient Athens, 500-200 BC. The Horos inscriptions*, New Brunswick N.J. 1952, σ. 55

³ Δημοσθένης, *Προς Ονήτορα Εξούλης*, 28.

⁴ Λυσίας, *Κατά Διογέτονος*, 6.

⁵ Μένανδρος, *Δύσκολος*, 920-945.

⁶ G. Siebert, *L'Îlot des Bijoux, L'Îlot des Bronzes, La Maison des Sceaux, 1. Topographie et Architecture*, Exploration Archéologique de Délos 38, Αθήνα 2001, σ. 70-71, 92 σημ. 36' C. Linas, «Inter duas ianuas à la Maison du Lac», στο *Études déliennes*, Bulletin de Correspondance Hellénique Suppl. 1, Αθήνα 1973, σ. 306-309.

⁷ Δ. Τριαντάφυλλος, «Ανασκαφή ταφικών τύμβων στην περιοχή Ορεσιτιάδας», *Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 8 (1994), σ. 352-353' Δ. Τριαντάφυλλος, «Ένας διαχρονικός τύμβος στο Σπήλαιο Έβρου», *Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 11 (1997), σ. 626' Δ. Τριαντάφυλλος / Δ. Τερζοπούλου, «Άμαξες και καύσεις νεκρών στον τύμβο της Μικρής Δοξίπαρας-Ζώνης του δήμου Κυπρίνου», *Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 17 (2003), σ. 4-6' Β. Πούλιος / Δ. Μεγγίδης, «Λιθοχώρι Καβάλας. Σωστική ανασκαφή στη σύγχρονη Εγνατία Οδό», *Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 20 (2006), σ. 154-155, 158-159.

⁸ Κ. Ρωμιοπούλου, «Κλειστά ταφικά σύνολα υστεροκλασικών χρόνων από την Θεσσαλονίκη», στο Κ. Δάκαρη (επιμ.), *Φίλια Έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνάν*, τ. 3, Αθήνα 1989, σ. 215, αρ. 22, εικ. 56δ.

⁹ Φ. Πέτσας, *Ο Τάφος των Λευκαδίων*, Αθήνα 1966, σ. 399' B. Gossel, *Μακεδονische Kammergräber*, Ludwig-Maximilians-Universität, Μόναχο 1980, σ. 84 (δωρικός τάφος Αγ. Αθανασίου, 3ος αι.).

¹⁰ Για τον τάφο στο Tekirdağ (όρος Γάνος), ΝΑ Θράκη, ύστερος 4ος αι., βλ. I. Delemen, «An Unplundered Chamber Tomb on Ganos Mountain in Southeastern Thrace», *American Journal of Archaeology* 110 (2006), σ. 258.

¹¹ Για τον μαρμάρινο θρόνο στον «Τάφο της Ευρυδίκης», 340 π.Χ., βλ. Μ. Ανδρόνικος, «Η ζωγραφική στην αρχαία Μακεδονία», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1987, σ. 375' του ίδιου, «Βεργίνα. Ανασκαφή 1987», *Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 1 (1987), σ. 82-83' για τον μαρμάρινο θρόνο στον τάφο Μπέλλα II, αρχές του 3ου αι., Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα. Οι Βασιλικοί Τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες*, Αθήνα 1984, σ. 36-37' για τον μαρμάρινο θρόνο στον τάφο I της Βεργίνας, αρχές 3ου αι., Κ.Α. Ρωμαίος, *Ο Μακεδονικός Τάφος της Βεργίνας*, Αθήνα 1951, σ. 40 και Μ. Ανδρόνικος, *Οι Βασιλικοί Τάφοι...*, σ. 32-33.

¹² Για τους δύο θρόνους του «Τάφου των Ερώτων» της Ερέτριας, 3ος αι., βλ. C. Huguenot, *La tombe aux érotes et la tombe d' Amarnthos, Architecture funéraire et présence macédonienne en Grèce centrale*, Eretria 19, Λωζάννη 2008, σ. 87-90, 91-95, 86-87.

¹³ Για την ανάλυση των χρωμάτων στο θρόνο του «Τάφου της Ευρυδίκης», βλ. H. Brécoulaki, *La peinture funéraire de Macédoine: Emplois et fonctions de la couleur IVe- IIe s. av. J.-C.*, Μελετήματα 48, Αθήνα 2006, σ. 53-61.

¹⁴ F. Durrbach / P. Roussel, *Inscriptions de Délos*, 4, Παρίσι 1935, αρ. 1408d και 1412a.

¹⁵ D. Andrianou, *The Furniture and Furnishings of Ancient Greek Houses and Tombs*, Cambridge 2009, σ. 31-34.

¹⁶ Βλ. στο ίδιο, σ. 32-34' για μια πρόταση ερμηνείας του επιθέτου «σφιγγόπους κλίνη», βλ. D. Andrianou, «Κλίναι σφιγγόποδες, lecti deliaca specie and cenae Ser-

apiacae: Material and epigraphic evidence for Hellenistic bed-couches on Delos», στο *Proceedings of the International Colloquium on Urban Living in the Eastern Mediterranean, Vienna, 24-26 October 2007* (υπό έκδοση).

¹⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, 597.

¹⁸ G. Siebert, *L'Îlot des Bijoux...*, σ. 91, πίν. 42.4' του ίδιου, «Délös, Le quartier de Skardhana», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 100/2 (1976), σ. 813, εικ. 24-25.

¹⁹ G. Siebert, «Délös: 3. Quartier de Skardhana», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 111 (1987), σ. 636, τα οποία μελετά η J. Johnson.

²⁰ G. Siebert, «Mobilier délien en bronze», στο *Études déliennes*, Bulletin de Correspondance Hellénique Suppl. 1, Αθήνα 1973, σ. 559-561' B. Barr-Sharrar, *The Hellenistic and Early Imperial Decorative Bust*, Mainz am Rhein 1987, σ. 26.

²¹ Γ. Οικονόμος, «Πέλλα», *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1914, σ. 141-143' του ίδιου, «Bronzen von Pella», *Athenische Mitteilungen* 51 (1926), σ. 75-97' Barr-Sharrar, *ό.π.*, σ. 53, αρ. C82 (με διακόσμηση όνου και Διονύσου στις άκρες του fulcrum) Χ. Μακαρόνας, «Ανασκαφαί Πέλλης, 1961», *Αρχαιολογικό Δελτίο* 17 (1961-1962), Χρονικά, σ. 209, πίν. 237α-β' Barr-Sharrar, *ό.π.*, σ. 52, αρ. C80 (με διακόσμηση Διονύσου στον τύπο του Απόλλωνα Λυκείου).

²² Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, «Χάλκινο fulcrum από την Πέλλα», *Αρχαιολογικό Δελτίο* 34 (1979), Μελέτες, σ. 138-149' Barr-Sharrar, *ό.π.*, σ. 76, αρ. C171 bis.

²³ H.A. Thompson, «Activities in the Athenian Agora: 1957», *Hesperia*, 27 (1958), σ. 159' D.K. Hill, «Ivory Ornaments of Hellenistic Couches», *Hesperia* 32 (1963), σ. 293-300.

²⁴ Για την αναλυτική παρουσίαση των κλινών στους μακεδονικούς τάφους της Μακεδονίας και της ηπειρωτικής Ελλάδας, βλ. πιο πρόσφατα, Andrianou, *The Furniture and Furnishings...*

²⁵ Κ. Σισμανίδης, *Κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές των Μακεδονικών τάφων*, Αθήνα 1997, σ. 93.

²⁶ J. Marcadé, «Les trouvailles de la maison dite de l'Hermès, à Délös», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 77 (1953), σ. 579-581.

²⁷ Χ. Μακαρόνας, «Ανασκαφαί Πέλλης, 1957-1960», *Αρχαιολογικό Δελτίο* 16 (1960), Χρονικό, σ. 80' Σ. Δρούγου, «Ένα μαρμάρινο τραπέζι από την Βεργίνα», *Εγνατία* 1 (1989), σ. 75-76' βλ. εδώ, Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, «Τα σπίτια της Πέλλας», σ. 33, εικ. 11.

²⁸ P. Ducrey / I.R. Metzger / K. Reber, *Le Quartier de la Maison aux mosaïques*, Eretria 8, Λωζάννη 1993, σ. 44-45.

²⁹ Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη / Ι. Ακαμάτης, «Η ελληνιστική πόλη της Φλώρινας», *Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 13 (1999), σ. 590' K. Reber, *Die klassischen und hellenistischen Wohnhäuser im Westquartier*, Eretria 10, Λωζάννη 1998, σ. 55.

³⁰ Αριστοφάνης, *Σφήκες*, 1056.

³¹ Andrianou, *The Furniture and Furnishings...*, σ. 63-81.

³² P. Themelis, «Ausgrabungen in Kallipolis (Ost-Aetolien), 1977-1978», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 12/2 (1979), σ. 263.

³³ Andrianou, *The Furniture and Furnishings...*, σ. 82 και σημ. 292.

³⁴ N.A. Haddad, «Θύρες και παράθυρα στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή αρχιτεκτονική του Ελλαδικού χώρου», *αδημ. διδ. διατρ.*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, 1995.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ALLISON P. (επιμ.), *The Archaeology of Household Activities*, Λονδίνο 1999.
- ANDRIANOU D., «Chairs, Beds and Tables: Evidence of Furnished Interiors in Hellenistic Greece», *Hesperia* 75 (2006), σ. 219-266.
- , «Late Classical and Hellenistic Furniture and Furnishings in the Epigraphical Record», *Hesperia* 75 (2006), σ. 561-584.
- , *The Furniture and Furnishings of Ancient Greek Houses and Tombs*, Cambridge 2009.
- ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Μ., *Βεργίνα. Οι Βασιλικοί Τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες*, Αθήνα 1984.
- , *Βεργίνα II. Ο «Τάφος της Περσεφόνης»*, Αθήνα 1994.
- MOLLS S., *Wooden Furniture in Herculaneum: Form, Technique and Function*, Αμστερνταμ 1999.

RICHTER G.M.A., *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, Νέα Υόρκη 1966.

ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ Κ., *Κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές των Μακεδονικών τάφων*, Αθήνα 1997.

ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ Μ., *Μακεδονικοί τάφοι στον Φοίνικα και στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης*, Αθήνα 2005.

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 1: E.D. Reeder (επιμ.), *Pandora - Frauen im klassischen Griechenland*, κατάλογος έκθεσης, Mainz 1996, σ. 107 εικ. 7.

Εικ. 2: G. Siebert, *L'Îlot des Bijoux, L'Îlot des Bronzes, La Maison des Sceaux*, Exploration Archéologique de Délös 38, Αθήνα 2001, πίν. 105, 3.

Εικ. 3: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Εικ. 4: Φωτογραφικό Αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθήνας, αρ. ευρ. Eretria 30.

Εικ. 5: Σ. Δρούγου / Χρ. Σατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα: Ο τόπος και η ιστορία του*, Αθήνα 2005, σ. 205.

Εικ. 6: Μ. Μπέσιος / Μ. Παππά, *Πύδνα*, Έκδ. Πιερίκη Αναπτυξιακή, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 76.

Εικ. 7, 16, 19: Π.Ι. Χατζηδάκης, *Δήλος*, Αθήνα 2003, εικ. 457, 400 και 467.

Εικ. 8, 13: Ι. Ακαμάτης / Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Η Πέλλα και η περιοχή της*, Θεσσαλονίκη 2003, εικ. 63 και 116.

Εικ. 9: D.K. Hill, «Ivory Ornaments of Hellenistic Couches», *Hesperia* 32 (1963), πίν. 78b.

Εικ. 10: Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα, Οι Βασιλικοί τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες*, Αθήνα 1984, εικ. 140-142.

Εικ. 11: Κ. Σισμανίδης, *Κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές των μακεδονικών τάφων*, Αθήνα 1997, πίν. 1.

Εικ. 12: J. Marcadé, «Les trouvailles de la maison dite de l'Hermès, à Délös», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 77 (1953), εικ. 69a.

Εικ. 14: P. Ducrey / I.R. Metzger / K. Reber, *Le Quartier de la Maison aux mosaïques*, Eretria 8, Λωζάννη 1993, σ. 45 εικ. 43.

Εικ. 15: Π. Θέμελης, «Ausgrabungen in Kallipolis (Ost-Aetolien), 1977-1978», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 12/2 (1979), σ. 263.

Εικ. 17: Μ. Τσιμπιδού-Αυλωνίτη, *Μακεδονικοί τάφοι στον Φοίνικα και στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης*, Αθήνα 2005, πίν. 33a.

Εικ. 18: Φωτογραφία: Δ. Ανδριανού.

The Furniture of Late Classical and Hellenistic Houses

Dimitra Andrianou

The study of furniture and furnishings in the late Classical and Hellenistic periods covers a gap in the archaeology of everyday living. The small amount of actual remains from houses is further enriched by furniture found in tombs (especially from Hellenistic Macedonia) and the rich vocabulary of furniture and furnishings mentioned in the epigraphical record of temples. Leaving iconography aside, this study focuses on the actual remains of furniture found in domestic complexes -namely chairs, beds, tables, boxes and shelves- and discusses their production, material, decoration and use inside the house. Issues concerning the multi-purpose character of the rooms, the amount of time spent indoors, the essence of privacy and the absence of any attempt to display private wealth through furniture are also addressed.